

Кенжебек кызы М.

БАЛАНЫН УКУКТУК АБАЛЫНЫН ТҮШҮНҮГҮ ЖАНА АНЫН МАМИЛЕЛЕРИНИН ЖАЛПЫ ТЕОРИЯЛЫК МААНИСИ

Кенжебек кызы М.

ПОНЯТИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА РЕБЕНКА И ОБЩЕЕ ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЕГО ОТНОШЕНИЙ

Kenjebek kyzy M.

THE CONCEPT OF THE LEGAL STATUS OF THE CHILD AND GENERAL THE THEORETICAL VALUE OF RELATIONS

УДК: 340.12/34 (075)

Бул макалада баланын укуктук статусу (укуктук абалы) жөнүндөгү маселелер каралган, адам укугу сыяктуу эле баланын укугу да ажырагыс байланышта болуусу абзел. Баланын статусун инсан менен мамлекеттин өз ара мамилесинин негизги багытталышын ченемдик-укуктук жактан билдирген өзөк катары карашат, анткени мындай баалуулуктар ишеним жана адеп-ахлак катары ишке ашат. Инсандын укуктары мамлекетке берилген жыргалчылык гана болгон, ал эми анда басым инсанга жасалбастан, социалдык-экономикалык чөйрөгө багытталган. Биздин өлкөнүн баш мыйзамындагы тарыхый себептердин күчүндө жарандардын укуктук статусу өз алдынча категория катарында эч качан бөлүнүп, өз алдынча каралбагандыгын белгилей кетүү керек. Негизинен жалпы түшүнүктө жарандардын укуктук статусу жана анын коомдогу абалын тастыктайт.

Негизги сөздөр: адам укугу, жарандардын укугу, адам укугу жана эркиндиги, укуктук абал, статус, саясий абал, социалдык-экономикалык абал.

В этой статье рассматриваются вопросы о правовом статусе (правовое положение) ребенка, предусмотрено, что право ребенка должно быть таким же неотъемлемым целым, как и право человека. Статус ребенка рассматривают в качестве стержня, который обозначает нормативно-правовое выражение начала взаимоотношений государства и личности, так как такие ценности реализуются как доверие и нравственность. Права личности были только благосостоянием представленным государству, а в этом давление оказывалось на личность и была направлена на социально-экономическую сферу. Следует отметить, что в законе нашей страны в силу исторических причин правовой статус граждан никогда не выделялся в качестве самостоятельной категории и не рассматривался самостоятельно. В основном в общем понятии подтверждается правовой статус граждан и их положения в обществе

Ключевые слова: права человека, права граждан, права и свободы человека, правовое положение, статус, политическая ситуация, социально-экономическое положение.

This article deals with the legal status (legal status) of the child and provides that the right of the child must be as integral as the human right. The status of the child is considered as a core, which denotes the legal expression of the beginning of the relationship between the state and the individual, as such values are realized as trust and morality. The rights of the individual were only the welfare presented to the state, and in this pressure

was exerted on the individual and was aimed at the socio-economic sphere. It should be noted that in the law of our country, for historical reasons, the legal status of citizens has never been singled out as an independent category and has not been considered independently. Basically, the General concept confirms the legal status of citizens and their position in society.

Key words: human rights, citizens' rights, human rights and freedoms, legal status, political situation, socio-economic situation.

Жашы жете электер укуктун субъектисинин өзүнчө категориясына таандык жана ушундан улам белгиленген укуктук статуска ээ. Бирок укуктук илимде баланын укуктук статусу (укуктук абалы) аныкталган эмес. Укуктук теориясында, жарандык жана үй-бүлөлүк укукта баланын укуктук статусу түшүнүгү иштелип чыккан болсо, анда ал илимди гана эмес, укук колдонуучу практиканы да өнүктүрүүгө шарт түзмөк, бул өзгөчө субъект катары балдардын укугун коргоону жүзөгө ашырууга натыйжалуу мүмкүнчүлүк болот. Баланын укуктук статусу катары мындай түшүнүктү иштеп чыгуунун объективдүү зарылчылыгы үй-бүлөлүк укук илиминин жеке керектөөсүнүн гана эмес, акыркы мезгилдеги кыргыз коомчулугунда болуп жаткан саясий, социалдык-экономикалык мүнөздөгү маанилүү өзгөрүүлөрдүн жалпы темасынын себептери менен шартталган.

Теориялык маани берүү «укуктук статустун» өзүнүн гана түшүнүгүн эмес, анын түзүмдүк элементин дагы аныктоону талап кылат. Укуктук статус татаал, комплекстик категория болуп саналат, анын алкагында ар кандай социалдык байланыштын системасы болот. Мындан тышкары, укуктук статустун алкагында инсандын, мындай учурда – баланын социалдык статусу көрсөтүлөт.

Укуктук статустун аныктамасы адам укугу сыяктуу категория менен ажырагыс байланышта. Белгилүү болгондой, адам укугу татаал түзүм болуп айырмаланат, бул «адам укугу», «жарандардын укугу», «адам укугу жана эркиндиги», адамдын негизги (фундаменталдык) жана ар кандай укуктары, индивиддин

укугу жана жамааттык укук сыяктуу түшүнүктөр менен айырмаланып, шартталат¹.

Адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндигин алардын социалдык багытын эске алуу менен классификациялоо кабыл алынган, мында жеке укуктар жана эркиндиктер, саясий, экономикалык, социалдык-экономикалык, маданий жана башка укуктар да бөлүнгөн. Ошондуктан айрым изилдөөчүлөр жарандын ар кандай укуктарына болгон мамиле боюнча жарандардын саясий укуктарынын артыкчылыктарын тааныйт.

Теориялык негиздемелер укуктук статустун өзүнүн түшүнүгүнө гана эмес, анын мазмунун түзүүгө түздөн-түз таасир эткен анын башка укуктук категориялар менен өз ара байланыш даражаларын табууга да муктаж. Ушуга байланыштуу, Д.А. Медведевдин «укуктук статус» түшүнүгүн «жалпы укук субъективдүүлүк» сыяктуу так эмес аныктаманын ордуна колдонуу зарыл деген пикирине кошулууга болот².

«Баланын укуктук статусу» деген түшүнүктүн аныктамасын иштеп чыгуудагы теориялык жана практикалык керектөөлөр мындай деп алдын ала аныкталган, юридикалык адабиятта бул маселе боюнча бири-бири менен келишпес карама-каршы пикирде турган ар кандай көз караштар бар.

«Укуктук статус» деген түшүнүктүн аныктамасын иштеп чыгуудагы өзгөчө кыйынчылыктар бүгүнкү күнгө чейин юридикалык адабиятта укуктун өзгөчө субъектиси катары баланын статусу бөлүнүп каралбагандыгы менен шартталат. Айрым авторлор укуктун субъектиси катары баланын укуктук статусуна мыйзамдуу мамилелерди карап чыгуу зарылчылыгын белгилеп келишкен. Бул колдонуудагы үйбүлө жөнүндөгү мыйзамдар “бала” деген түшүнүктүн юридикалык мазмунун аныктап эле койбостон, анын статусун дагы белгилейт.

Айрым авторлор баланын статусун инсан менен мамлекеттин өз ара мамилесинин негизги башталышын ченемдик-укуктук жактан билдирген өзөк катары карашат, анткени мындай баалуулуктар ишеним жана адеп-ахлак катары ишке ашат.

Алсак, О.В. Бутыконун пикири боюнча баланын укуктук статусу – бул баланын инсандык жактан ар тараптуу калыптануусу үчүн, башкача айтканда потенциалдык ресурстарын иш жүзүнө которуу үчүн

зарыл болгон укукта объективдештирилген жана калыптанган мүмкүнчүлүктөр. Ошондуктан Кыргыз Республикасынын Конституциясына балдар тарабынан ээ боло турган алардын жөндөмдүүлүктөрүнүн ар кандай түрлөрүнүн укуктук жөндөмдүүлүгү жана жаш курактык этабы жөнүндө ченемдерди бекитүү зарыл³. Ушундан улам белгиленген ойдо баланын укуктук статусун, аларга иш жүзүндө ашыруу үчүн мыйзам менен берилген мүмкүнчүлүктөргө окшоштурулат.

Жогоруда аталган авторлордун пикирлери менен макул болууга болот, алардын пикирлеринде баланын статусу түшүнүгүнө ага белгиленген мүмкүнчүлүктөр кошулган, аларсыз балдардын укуктарын ишке ашыруунун жана милдеттерин аткаруунун механизмдерин көрсөтүү мүмкүн эмес, бирок аларды “потенциалдуу ресурс” катары карап, андан ары факт жүзүндө калтыруу, биздин пикирде мүмкүн эмес.

Балдарга мыйзам тарабынан берилген мүмкүнчүлүктөр алардын укуктук статусунун өзөгүн түзгөн укуктары менен милдеттерин ишке ашыруу үчүн зарыл болгон аныкталган кепилдиктер, өбөлгөлөр катары каралышы керек деп ойлойбуз. Биздин оюбузча балдардын укуктарын жана милдеттерин ишке ашыруунун механизмдери баланын укугунан жана аракетке жөндөмдүүлүгүнөн түздөн-түз көз карандылыкта каралбашы керек, анткени алар анын укук субъектисинин жалпы шарттары гана болуп эсептелет. Ачыгында, укук менен аракетке жөндөмдүүлүк балдардын укуктары менен милдеттерин ишке ашыруунун механизмдерине түздөн-түз таасир этпейт, бирок балдардын өзүнүн жаш курагына карап мыйзам боюнча кандай укуктук мүмкүнчүлүктөргө ээ экендигин көрсөтүп турат. Мындан тышкары, укук субъектисинин мындай элементтери укукка жөндөмдүүлүк катары жалпылыктын белгилери менен айырмаланат, ал эми бул ар бир баланын өзүнүн туулгандыгына таандык экендигин, башкача айтканда ар бир балага мүмкүнчүлүк бирдей экендигин, бул аларга Кыргыз Республикасынын Конституциясы тарабынан кепилденгендигин билдирип турат.

Айрым авторлор баланын укуктук статусун бөлүү жана анын мазмунун аныктоо зарылчылыгын көрсөткөнүнө карабастан, негизги адабиятта айрым субъектилердин, анын ичинде жашы жете электердин

¹ См.: Права человека / Под ред. Е.А. Лукашевой. М., 1995. С. 132.

² См.: Медведев Д.А. Проблемы реализации гражданской правосубъектности государственного предприятия: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. - Л., 1990. - С. 13.

³ См.: Бутыко О.В. Правовой статус ребенка: теоретико-правовой анализ: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. - Краснодар, 2004. С. 8, 9.

укуктук статусун кандайдыр бир конкреттештирбей туруп, жарандардын укуктук статусун аныктоого тие-шелүү көйгөйлөрдү изилдешкен.

Негизинен жалпы түшүнүктө жарандардын укуктук статусу, анын коомдогу абалын тастыктайт. «Статус» деген термин «status» латын тилинен кирген, бул укуктун субъектисинин абалын, юридикалык укуктун жана милдеттин комплекси (системасы) менен мүнөздөлгөн укуктук абалды түшүндүрөт, ушуга байланыштуу юридикалык адабиятта «укуктук статус», «укуктук абал» жана «укук субъектиси» деген сыяктуу аралаш түшүнүктөр кеңири колдонулат⁴.

Негизинен мамлекет жарандардын аныкталган, юридикалык жактан камсыздалган укуктук абалын түзүү үчүн зарыл болгон шарттарды түзүүсү керек. Башкача сөз менен айтканда, коомдук мамилелердин тигил же бул жаатындагы инсандын негизги абалы анын укуктук статусу менен аныкталат. С.С. Алексеев баса белгилегендей, «статус» деген түшүнүк толук негизде субъектинин укуктук абалында туруктуу, негизги башталыштарга ылайык келет, ал өзүнө башка жалпы (конституциялык) укуктар жана милдеттер менен биргеликте укуктук субъектини камтыйт.

Айкын укуктар жана милдеттер адамдын реалдуу укуктук абалынын спецификасында чагылдырылат, ал мындай укуктук системадагы адамдын негизги жалпы абалына караганда, тигил же бул юридикалык фактылардын болуусу менен байланыштуу⁵.

Ушундан улам, С.С. Алексеев жарандардын «укуктук статусу» жана «укуктук абалы» деген түшүнүктөрдү төмөнкүдөй кылып айырмалайт: эгерде укуктук статус субъектинин туруктуу укуктук абалын көрсөтсө, укуктук абал – адамдардын укуктарынын жана милдеттеринин өзгөрүп турган жыйындысы, ал тигил же бул укуктук мамилелерге кирүү менен шартталат.

Башкача сөз менен айтканда, биз көрсөткөн автор “укуктук статусу” адамдын статистикалык абалы катары карайт, анын белгиленген абалы ошол эле мезгилде “укуктук абал” катары болот, буга каршы укуктар менен милдеттин динамикасы жөнүндө күбөлөндүрүп, алардын кыймылы юридикалык фактынын кыймылы менен камсыздалып турат. Мындай көз-караш менен “жарандардын укуктук абалы” алардын укуктары менен милдеттеринин кыймылынын динамикасы жөнүндө күбөлөндүрүп тургандыгы тууралуу

шек жараткан ырастоону коюу менен анын биринчи бөлүгү менен гана макул болсок болчудай.

Укуктун теориясында колдонулган “укуктук статус” жана “укуктук абал” категориялары чындыгында эле бири бирине окшош эмес, бирок биздин пикир боюнча жогоруда айтылган категориялар өздөрүнүн функционалдык багыты боюнча статистикалык болуп эсептелет, анткени ал жарандардын укуктук абалын аныктап турат. Ушуга байланыштуу, юридикалык фактылар мындай категориянын динамикасын “укуктук абал” катары көрсөтүү мезгилсиз экендигин көрсөтүп турат, себеби юридикалык фактылар адамдын укуктук статусун түзгөн анын укуктары менен милдеттеринин динамикасы тууралуу күбөлөндүрүп турса дагы, анын укуктук абалын билдирген жок. Эгерде юридикалык фактылар жарандардын жеке укуктарын жана милдеттерин эмес, алардын укуктук абалынын динамикасы жөнүндө күбөлөндүрүп турса, анда бул жарандардын “укуктук абалы” катары мындай категориянын түшүнүгү менен мазмунунун ортосундагы окшоштукту түшүндүрөт.

Биздин көз-карашта, инсандын, анын ичинде баланын укуктук статусу жөнүндө кыргызстандык мыйзамдардын ченемдери тарабынан жарандарга кепилдик берилген укуктук мүмкүнчүлүктөрдүн контекстинде айтса болот.

Биринчи кезекте, барынан мурда Кыргыз Республикасынын Конституциясы тарабынан жарандарга бериле турган укуктук кепилдиктер жөнүндө сөз болот жана анын конституциялык статусу аныкталат.

Биздин өлкөнүн Баш мыйзамындагы тарыхый себептердин күчүндө жарандардын укуктук статусу өз алдынча категория катарында эч качан бөлүнүп, өз алдынча каралбагандыгын белгилей кетүү керек.

Бул биринчи кезекте идеологиялык көрсөтмөлөр менен шартталган, себеби советтик Конституция инсандын укуктук статусунун батыштагы үлгүсүнөн баш тартып, адамдын табигый укуктарын таанып билген эмес. Инсандын укуктары алар үчүн мамлекетке берилген жыргалчылык гана болгон, ал эми анда басым инсанга жасалбастан, социалдык-экономикалык чөйрөгө багытталган. Мындан сырткары, “социалдык, улуттук, жаш курактык, жыныстык ж.б. сыяктуу” белгилердин негизинде укуктук статусу бекемдөө мүмкүнчүлүгү пропагандалык акция катары каралган⁶.

⁴ См.: Якимов А.Ю. Статус субъекта права (теоретические вопросы) / Государство и право. 2003. №4. - С. 6.

⁵ См.: Алексеев С.С. Общая теория права. М., 2002. С. 142-143.

⁶ См.: Поленина С.В. Тридцатилетие Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. / Международное право и защита прав женщин. - М., 2009. - С. 8-9.

Колдонуудагы мыйзамдардын, анын ичинде конституциялык мыйзамдардын өнүгүүсүнүн азыркы деңгээли буларды көрсөтүп турат, укуктук статус – таптакыр, ал эми конституциялык статустун – айрымдары Кыргыз Республикасынын жарандарынын укуктук статусунун мазмунунда өз алдынча, жетектөөчү мааниге ээ. Ошондуктан, ар бир жарандын, анын ичинде балдардын укуктук статусун изилдөөдө алардын конституциялык статусун талдабай туруп, мындай статустун укуктук табиятын аныктабай туруп изилдөө мүмкүн эмес.

Адабиятта конституциялык статустун алдында татаал комплекстик институт түшүнүгү жатат, ал өзүнө бир катар башка институттарды, жарандардын

негизги укуктарын жана эркиндигин, жарандуулукту жана укук субъектилерин камтыйт.

Адабияттар:

1. Алексеев С.С. Общая теория права. - М., 2002.
2. Бутько О.В. Правовой статус ребенка: теоретико-правовой анализ: Автореф. дисс. канд. юрид.наук. - Краснодар, 2004.
3. Медведев Д.А. Проблемы реализации гражданской правосубъектности государственного предприятия: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. - Л., 1990.
4. Права человека / Под ред. Е.А. Лукашевой. - М., 1995.
5. Поленина С.В. Тридцатилетие Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. / Международное право и защита прав женщин. - М., 2009.
6. Якимов А.Ю. Статус субъекта права (теоретические вопросы) / Государство и право. 2003. - №4.

Рецензент: д.ю.н. Адамбекова А.Д.